

Az „angyali költő”

Sokszor gondolok rá. Legtöbbször azt a képét keresem első emlékezetemből, amely elsőnek rajzolódott belém, az ötvenes évek elején. Előadói emelvényen látom, majd katedrán. Láthatatlan zsámolyon akkor is, amikor már köztünk, diákjai közt jár-kel, vagy velünk együtt ül le az asztal mellé, hogy az élő magyar irodalomról beszéljen. Radnótiról, aki nem élt már, de akinek összegyűjtött versei akkortájt jelentek meg. Szabó Lőrincről és Illyés Gyuláról. Jékelyről és Weöres Sándorról. Berdáról, Toldalagiról, akikről majd olyan szép búcsúztatót ír.

Sötér István — az emlékezetes *Négy nemzedék* antológiában — „angyali költőnek” nevezte. Találójban aligha lehetne jellemezni: ihletetlen beszélt, valami könnyed elragadtatással, egy kicsit a fejünk fölött, mégis közvetlenül, tárgyyszerűen, első hallásra követhetőn. Ugyanígy szólt az órákon Villonról, Racine-ról, ugyanezen a hangon elemezte Balzacot vagy Baudelaire-t. Nem is csak ezeknek a nagy alkotóknak megismerését, szeretetét köszönöm neki; az ő közelében vált világossá bennem, hogy mi az irodalom.

Azóta sokszor ellenőrizhettem emlékeimet: évtizedek távolából is megbízhatónak, hitelesnek bizonyulnak. Lapozgatom 42-ben megjelent verseskötetét, a *Té mondj el engemet*. Két dedikált példánya is a kezem ügyében van, az egyik Sík Sándornak, a másik Pilinszky Jánosnak szóló ajánlással. Pilinszky mindvégig ezt a Rónay-kötetet szerette legjobban. Milyen érdekes, hogy maga Rónay György a posztumusz *Szérű* előszavában némi távolságtartással ír róla, mint egy emlékezetes, de már meghaladott költői magatartás dokumentumáról.

Ebből a verseskötetből van „saját” példányom is, az ötvenes években vettem néhány forintért egy antikváriumban. Belső címlapja hiányzik: az eredeti tulajdonos gondosan kivágta alighanem borotvapengével. Bizonyára ez is dedikált példány volt, s aki eladta, nem akart a világ nyelvére kerülni. Ilyenformán ez a csonka példány is beszédes: egy barátság megtagadásának dadogó tanúja.

Nehéz idők voltak ezek! Gimnazista és egyetemista eszmélésemben lassan tisztázódott, hogy az a Rónay György, akit megismertem és megszerettem, ellentmondások és támadások között él olyan angyali derűvel.

Meghívott a lakásába is, bemutatott a feleségének. Kopott huzatú fotelokba telepedtünk, rossz volt a rugózatuk is. Persze, nemrég múlt el a háború! Ez a lakás azért azon túl is valami vidáman vállalt szegénység friss és bátorító levegőjével volt tele.

Az egyetemen egyszer — 51-ben vagy 52-ben — megkérdezte Gyergyai tanár úr, hogy gimnazista koromban ki tanított franciára. Büszkén vágtam ki, hogy az érettségi előtt Rónay György. Eltűnődött, mintha sohasem hallotta volna ezt a nevet: „Nem ismerem!” — „Lehetetlen, tanár úr, ha máshonnan nem, a Vigiliából!” — „Ó, hát ő az, nem tudtam, hogy tanít!” S akkor már kezdett érdeklődni felőle: „Miből is élhet azóta, hogy nem tartozik az Írószövetségbe?”

Verseiből ritkán s tartózkodón villant ki önéletrajzi vonatkozás. Ezek lasként mégis összeálltak bennem, kiegészültek a regényeiből kiolvasható szemérmes vallomásokkal s azzal, amit az élet, maga az egyre mélyülő ismeretség kínált. Egyik korai versében olvastam: „*Művemmel üzenek, azt nézd, ne engem, / a Szót — és ne a száját, / mely legszebb énekét szülvén lesz leg-sötétebb / szállása a halálnak.*” Én — éppen velem való kapcsolatomban — nem tartottam magam ehhez az utasításhoz. Nem, nemcsak a szóra figyeltem, amelyet kimondott, hanem a szájára is. Megrendülten vettem észre rajta a fájdalomnak egy-egy rándulását.

Rá kellett jönnöm arra, hogy ez a negyvenéves férfi azért állja így a megpróbáltatásokat, sőt — mint ellenszélben a vitorlázó repülő — azért csap egyre magasabbra épp küzdelmei közt, mert gyermekora óta meg kellett szoknia ezt a helyzetet. Talán épp azért kötött már gyerekként szokatlanul szoros és személyes szövetséget a szellemi értékekkel; Gödöllőn, a premonstreiek gimnáziumában a hittel, a kereszténységgel is, mert valamibe gyökeret kellett csesztenie.

Az évek gyorsan múltak. 55 után az én életemben tíz olyan esztendő következett, amelyben nemigen találkozhattam Rónay Györggyel. Amikor újra közelebb kerültem hozzá, már nem félretolt és elfeledett ember volt; az egész ország irodalomértőinek figyelme és megbecsülése vette körül. Akkoriban írta azokat a kritikákat, amelyeket később *Olvadás közben* címmel kötetbe foglalt. Ezeket azóta is újraolvasgatjuk, mindörökre a magyar kritikai irodalom legjavához fognak számítani. A kései olvasó azonban aligha sejtí majd meg, mit jelentettek akkor és abban a szellemi környezetben. Az úgynevezett dogmatizmus idején ugyanis éltek jelentős alkotók, születtek remekművek is; még bátrabban termőre fordult a költészet s a próza a hatvanas években. A kritikai életet azonban hosszabb időre megbénította az ötvenes évek rövidzárlata — ez az eufémia már fából vaskarika, mert micsoda *rövidzárlat az, amelyik több évtizedes sötétséget vagy legalább félhomályt idéz elő?* Ebben a környezetben jelentettek biztos tájékozódási pontot s magatartásmintát Rónay kritikai írásai, ekkor bizonyult jó időre legfontosabb kritikai fórumnak a Vigilia.

Említsem még a *Jegyzetlapok* címen megjelent két kötetet 1969-ből és 1975-ből? Kész kritikus ars poeticák! Vagy arra kellene utalnom, hogy aki csak azóta irodalomkritikusként számottevő alkotással lépett a magyar olvasók elé, mesterének és példaképének vallja Rónay Györgyöt? Legutóbb Domokos Mátyás írt kritikus működéséről vallomásos mélységű tanulmányt (megjelent a Jelenkor 1984-es évfolyamában és az Átkelés, áttűnés című kötetben). A céhbéli elismerésnél még megrendítőbb: maguknak az íróknak az öröme, akik nem késtek megköszönni, hogy Rónay Györgyben értő olvasóra találtak, igazi kritikusra, akinek tükrében jobban megismerhették önmagukat. Hogy mit jelentett ez még ott is, ahol Rónaynak minden okossága és jóindulata ellenére, kivételesen, nem volt egészen igaza, azt Pilinszky példája mutatja hatalmasan. S mi volna még, ha a kritikus-társak meg a költők, írók után azok is megszólalhatnának, akik legtöbbet nyertek az egészen: az olvasók?

Elnézem Rónay fényképeit az *Olvadás közben* kötetben s az 1975-ös *Jegyzetlapokon*. Az első tűnődőbb, tartózkodóbb, a másodikban van valami visszafogott

felháborodás. Fáradtság is tükröződik rajtuk, egy orvos bizonyára leolvashatja róluk a leküzdött, be nem vallott szívbetegség jeleit. És mindenesetre fájdalmakat, amelyek itt-ott szóba is kerülnek a kötetek lapjain. Milyen takarékos, mégis megrázó vallomás például az a két lap, amely a Jegyzetlapok II.-ben *A nábob halálának* születését, majd fogadtatását mutatja be! A két fényképen a szája (mely „legszebb énekét szülvén lesz legsötétebb / szállása a halálnak”) szigorúan zárul össze, szögleteiből éles és mély árkok futnak le jobbra, balra.

Aki Rónay monográfusaként arra vállalkozik egyszer, hogy életének utolsó évtizedéről is körültekintő elemzést adjon, annak nagyon gondosan föl kell majd tárnia a „zsinat utáni” magyar katolicizmus minden útkeresését, elesettségét, belső ellentmondását. Mi a helyzete s a küldetése az Egyházban, vagyis a keresztény közösségben egy kimagasló tehetségű hívő értelmiséginek? Ezt Nyugaton sem volt könnyű tisztázni Mauriacnak vagy Emmanuelnek. Rónay Györgynek könnyebb dolga volt, amíg keresztényként (nem kereszténységével hivatkozva, de keresztény hitéből világosságot, erőt merítve) megküzdötte küzdenivalóit a magyar szellemi életben. Nem a kereszténység igazáért, hanem az igazság árnyaltabb, pontosabb föltárásának lehetőségeiért. Élete végén váratlanul érte, hogy ott is értetlenségre és bizalmatlanságra talált, ahol legigazabban otthon tudta magát. Utolsó korszakának versei sebekről szólnak, amelyeket már aligha tudott derűs arccal fogadni. Azért-e, mert megrendült a fizikai ereje? Még inkább azért, mert minden korábbinál méltatlanabbnak érezte őket.

Milyen volt akkoriban a kapcsolatunk? Voltak ügyek, amelyekben én sem tudtam egyetérteni vele. Egy-egy konkrétum körül támadtak tisztességes vitáink, s azok során módot találtunk arra, hogy nézeteink eltérésének okát komolyan föltárjuk. Bárcsak ilyen lett volna minden körülötte fölkavarodó vita! Sugárzó okosságát mindig tiszteltem, tisztességét — sem más előtt, sem önmagamban — soha nem vontam kétségbe.

„Rész szerint való” a tudásunk: ez alól közülünk a legkülönb sem kivétel. A részeknek össze kell találkozniuk, hogy így töltsék be egyenként s együtt a hivatásukat. Ez pedig sohasem könnyű, kritikus időkben nagyon nehéz.

1970-ből való a *Hegek* című verse. Két sora: „*Hiába élesíted a késed: / minden sebet kiforrtam.*” Nyolc évvel később újra feltűnik ez a téma: „*A seb se haszontalan, / ha kibírja az ember.*” Ezeket s a hozzájuk hasonló sorokat olvasva — meg a halálakor — hasított belém a kérdés: Úristen, csak nem ejtettem én is sebeket rajta, bár akaratlanul? Váratlan, gyöngéd jeladással szinte már odaátról felelt rá: meghagyta, hogy én temessem el.